

MAGDALENA DRAGIČEVIĆ

SIMBOLIKA LIKOVNIH MOTIVA NA TEKSTILNIM OSTACIMA NINSKOGA RELIKVIJARA

UDK 904(497.13) 246.6
Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper
Priljeno: 12. II. 1992.
Received:

Magdalena Dragičević
58000 Split – Hrvatska
Muzej hrvatskih arheoloških
spomenika, O. Price b.b.

Autorica objelodanjuje rezultate rada na analizi simboličkoga značenja predodčenih astralnih motiva sunca i mjeseca, a koje je proučavala i K. Radulić. Konstatirala je da oni interpretiraju duhovni izričaj skolastičke misli karakteristične za srednjovjekovno poimanje i tumačenje vječnoga života vezan formulom preobrazbe koja se neprestanim gibanjem obnavlja i ponavlja zatvarajući na taj način krug njegove besmrtnosti.

Sačuvane tekstilne ostatke relikvijara, koji su pohranjeni u župnoj crkvi u Ninu, proučavala je K. Radulić i ustanovila da su te tkanine iz 13. stoljeća likovno osmišljene orijentalnim ukrasnim elementima proizvedenima u europskoj radionici.¹

Polazeći od tih konstatacija nastojat ću valorizirati značenje kozmografske konstelacije zastupljenih ukrasnih likova sunca i mjeseca uvažavajući nazočnost duhovnosti izričaja o životu i smrti, koji su sjedinjeni u postojanju vječnoga života prikladno tumačenju srednjovjekovne skolastike.² Primijenjeni ukrasni motivi komponirani na način slikovitoga iskaza duhovne teme, u tom smislu predstavljaju subjektivne čimbenike vanjskoga, materijalnoga svijeta. Međutim, oni su u spiritualnom djelotvorstvu nadnaravnoga suodnosa neraskidivo povezani sadržajem jedne cjelovite simboličke misli kao sukusom srednjovjekovne filozofije. Zastupljena astralna tijela neuobičajena su sredstva likovne kreacije u interpretaciji vjerskoga sadržaja, ali svojim prirodnim svojstvima svrsishodni su posrednici između materije i ideje, likovne predstave i duhovnosti.

Simboličko je svojstvo i djelovanje na ruhu predodčenih likova sunca i mjeseca. Vječnost njihove opstojnosti u ophodu svemirom, jednake su vječnosti preobraženja koja odgovaraju životu i novom rađanju u smrti. U tijeku toga neprekidnoga gibanja i preoblikovanja života i smrti nastaju kvalitativne promjene djelovanjem uzajamnih načela suprotnih svojstava u evolucijskom rasponu od opstojnosti do isključivosti.

Efekt svjetlosti presudan je učinak i glavni nositelj svojstava u jedinstvu uzajamnoga djelovanja tih nebeskih tijela.³ Simbolika svjetlosti u transcendenciji srednjovjekovne misli središnja je vrijednost duhovnosti toga likovnoga repertoara. Sunce kao simbol izvora vječne svjetlosti aktivno je načelo i predstavlja čin nepo-

sredne spoznaje. Odražavajući sunčevu svjetlost, mjesec, kao pasivno načelo, sredstvo je njegove posredne moći. Materijalizacijom takva odnosa postiže se bit ponašanja, oblika i stvari, jer u srednjovjekovnom poimanju nadnaravnog predočeni likovi sunca i mjeseca duhovne su datosti. Stoga životvorstvo sunca i spiritualizacija mjeseca za zemlju znače opstanak života. Sunce je utjelovljenje životnoga ishodišta, a svjetlost, koja posjeduje vrhunarnu moć, posrednik je između sunca odnosno Boga i čovjeka.

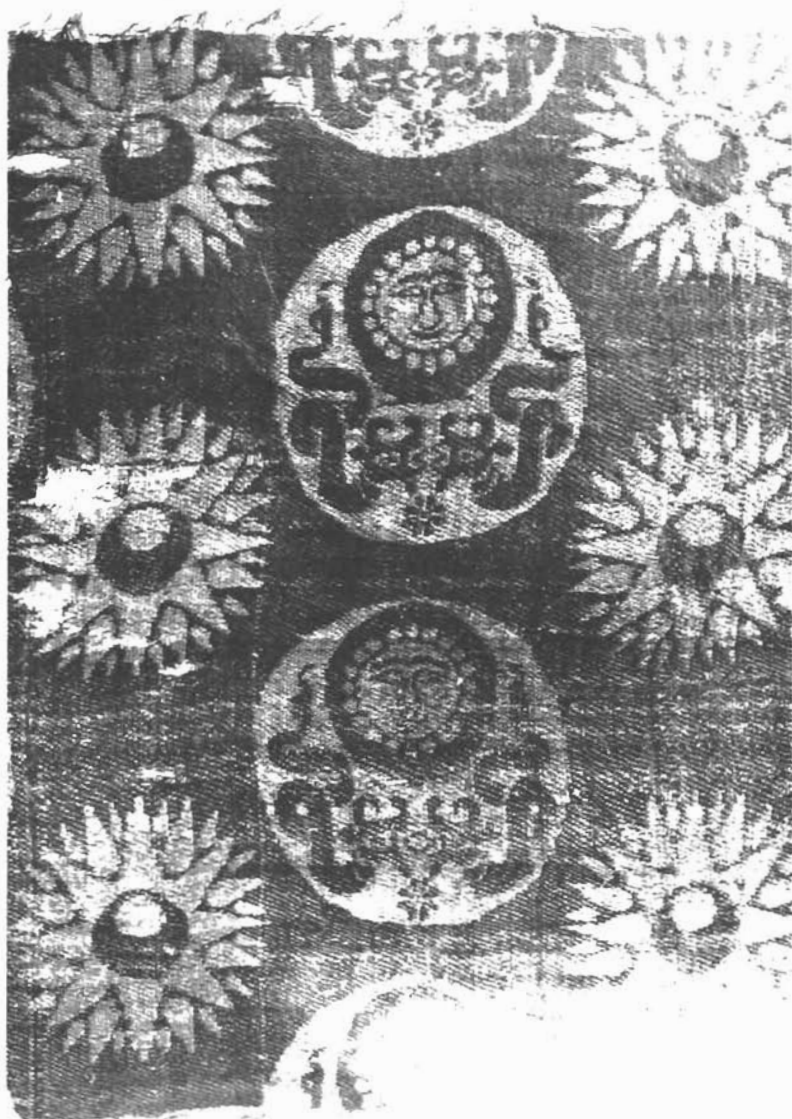
Prema likovnome rješenju motiv sunce na tekstilnome ostatku relikvijara ima izgled osmerokrake zvijezde u prvom planu, te su još tri u nastavku.⁴ U konačnoj slici sadržava trideset dva kraka odnosno četiri puta po osam krakova. Simboličko značenje brojeva ima također vrlo važnu i određenu ulogu u interpretaciji skolaštike misli.⁵ Broj osam je simbol stvaranja i osam strana svijeta, ali i posredništvo između moći neba i svijeta zemlje.⁶ Ta duhovna sposobnost sunčevih zraka ogleda se u njihovoj sposobnosti životvorstva na zemlji. Cjelokupnost pojavnoga i stvarnoga, a istodobno i prolaznoga svojstva, naglašavaju i simboliziraju četiri plana osmerokrakoga sunca.⁷

U cjelokupnosti savršenstva i homogenosti kruga koji se nalazi u središtu osmerokrakoga sunca smješteno je oko, koje u duhovnomu značenju odgovara Božjemu oku.⁸

Drugi dio likovne predodžbe iste simboličke kompozicije s kojim onaj motiv sunca čini jednu misaonu cjelinu, predodžbu je svjetla površina kružna oblika na kojoj su sadržajno osmišljene dvije heraldički postavljene zmijske glave,⁹ osmerolatični cvijet lopoča¹⁰ i lik mjeseca čovjekolika obraza.¹¹ Oni posjeduju nadnaravnu snagu i moć, jer skrivaju u sebi silu praiskonskoga ishodišta. Svrhovita povezanost njihovih svojstava podudara se s onom simbolikom kruga neprestanih početaka, pa je uočljivo da se duhovna bitnost kruga podudara s njegovim likovnim sadržajem.¹² Njihov odnos uzajamnoga djelovanja savršeno je skladan, jer njime proistječe životvorstvo koje se, prilagođeno srednjovjekovnoj duhovnosti, ponavlja i obnavlja u beskonačnu ritmu. U tom smislu važno je uočiti dva temeljna aspekta duhovnosti mjeseca kao astralnoga tijela lišena vlastite svjetlosti. Odraz sunčeve svjetlosti, kao njegov prostorni sadržaj na mjesecu, stalno se mijenja procesom cikličkoga tijeka. U dosljednoj promjeni stanja beskonačno se ponavlja u određenim vremenskim razmacima i biološki obnavlja oponašajući kružno kretanje. Zato mjesec upravlja svim kozmičkim razinama toga kružnoga tijeka evolucije, a to su kiše, vode, vegetacija i plodnost što uključuje i praiskonske vode i uzroke njihove pojave.¹³

Potpuno osvjetljeno ljudsko lice mjeseca odgovara njegovom drugom značenju, jer odražava vrhunac moći vladavine u trenutku kada k sebi privlači sve emanacije duha krvi, duše i njezine tajne snage. Ta trenutna faza njegova djelotvorstva odgovara privremenom zadržavanju života, odnosno smrti u njegovu posjedu. Mjesec čovjekolika izgleda samo je jedan zastanak u ravnomjernomu, kružnomu kretanju biološkoga ritma.

Prema likovnoj predodžbi uočava se da okruglo lice mjeseca uokviruje niz kružno raspoređenih zrnaca bisera.¹⁴ Ta zrnca kao i ostali sadržajni elementi te likovne skladbe imaju svoju simboličku valorizaciju i važnost. U tomu smislu biser je dar nebeskoga nadahnuća i djelovanja, te embrion duhovnoga i tjelesnoga rađanja. Njihov raspored oblikovan u krug ističe vječnost života koji se neprestano rađa. Takva ideja stalnoga rađanja podudara se s onim simboličkim značenjem astralnoga

Tekstilni ostatak ninskoga relikvijara. – *Reste de tissu d'un reliquaire de Nin*

mjeseca. Taj pojam vječnosti još jednom naglašava i ističe tamni krug koji se nastavlja u istoj likovnoj predstavi. Sjaj tih zrnaca bisera na tom tamnom kružnom polju još izrazitije odražava sjaj sunca, simbola izvorišta života i svih životnih svojstava.

Na donjemu dijelu iste slike, svjetlo tonirane površine kruga predočene su dvije heraldički postavljene zmije izvijena tijela zmajevih glava s izgledom sa strane. Usta su im otvorena ispod kojih se nalazi po jedan čuperak brade. Na glavi nose par rogova u obliku polumjeseca iza kojih se nastavlja još jedan čuperak.¹⁵ Njihovi ukrašeni vratovi povezuju se, prema orijentalnome tumačenju, za sunčeve prekretnice, tj. ljetnu dugodnevnicu i zimsku kratkodnevnicu.¹⁶ To cikličko ocrtavanje solsticijske naravi upotpunjuje svrsishodnost uzajamno povezanih svojstava likovnih predstava prezentiranih motiva u interpretaciji cjelovite simboličke misli. Simbioza učinkovitih značajki zmaja predočenog samo glavom, te zmija predstavljeneh tijelom, najočitiji je primjer neophodnosti spajanja dvaju organizama različitih svojstava kako bi se misao vječnoga života izrazila na način kakav je uvažavala srednjovjekovna duhovnost.

Narav simboličke djelatnosti zmaja dvojake je duhovne valorizacije, od kojih mu jedna pripisuje zlo demonskih težnji, a druga snagu božanske moći.

U kontekstu likovne kompozicije može se konstatirati da predočeni likovi zmajeva trebaju odigrati pozitivnu ulogu oplemenjenu božanskim nadahnućem i vlastitom snagom stvaranja. Samo tako promatrana slikovitost izričaja simboličke misli može dati svrsishodnu i cjelovitu interpretaciju prezentiranih likova zmajeva i njihove djelatne uloge.¹⁷ Zato im je vrlo važna uska povezanost s nazočnošću kiše, kao nebeskim darom, jer njezinim sjedinjenjem sa zemljom da bi je oplodila dokazuje njegovu vrhunaravnu i ujedno životvornu moć. Stoga uloga zmaja, prema predočenoj likovnoj shemi, snagom svoje duhovne moći omogućuje tijek evolucijskoga procesa, jer svojstvom obnove sadržaja i njegove preobrazbe ustoličuje opstojnost vječnoga života. A tu snagu naravi naglašavaju i njegovi rogovi u obliku polumjeseca.

Tijelo zmaja, koje prema svojim fizičkim karakteristikama odgovara onome zmije, simboličkim se svojstvima njezina duha prve vode izjednačuje s vodama u dubini zemlje kao iskonskom supstancijom, a koja svojim značenjem odgovara najdubljem sloju života.¹⁸ I čuperak na bradi zmaja mogao bi odgovarati čuperku kiše Zmije Oblaka.¹⁹

U ikonografiji likovne predodžbe svjetlosti i tame također posjeduju određeno misaono svojstvo zatvaranje krugova, kao ideje neprekinutoga tijeka jednoga života u interpretaciji srednjovjekovne duhovnosti.²⁰ Naime, simboličkome značenju svjetlosti, adekvatnom valorizacijom odgovaraju nebeske oplodne kiše, izražene djelatnošću vode. Međutim, ona može biti nazočna ne samo na zemlji nego i u zemlji, gdje se preobličuje u snage ktonskih sila, tamu iskona života. Njihova uzajamna povezanost do isključivosti, cikličkim ritmom zatvaraju također još jedan krug vječnoga života i vječne preobrazbe.

Simbolička misaonost sunčeve i mjeseeve svjetlosti, odnosno neposredne i racionalne spoznaje, uvjetno su čimbenici životvorstva zmaja u izvorištu pokretačke snage. Stoga možemo i ovom prigodom konstatirati da međusobna povezanost svojstava zastupljenih subjekata ravnomjernim izmjenjivanjem dovršenih procesa, likovno uobličuju duhovnost srednjega vijeka, kao temeljnu vrijednost skolastičkog poimanja vječnoga života.

Rascvjetani floralni motiv podno zmajevih čuperaka kiše, koji ga očito obilno zalijevaju, simbolizira blagostanje proisteklo iz zemlje oplodene kišom, te moć ktonskih sila. Cvijet lopoča iznikao iz vode ima nadnaravno svojstvo: prema vjerovanju starih Egipćana ritam otvaranja i zatvaranja latica čašice cvijeta u zoru, odnosno navečer, znak je rađanja svijeta iz vode.

Toj simboličkoj interpretaciji lopoča treba pridodati i broj latica njegova cvijeta, jer svojstvo broja upotpunjuje cjelovitost misli. Stoga prenesenom značenju broja osam odgovara geniju i Pretku najstarijega pretka, koji je svojom žrtvom osigurao vječitu regeneraciju čovječanstva na zemlji. Prema tumačenju simbolike cvijeta lopoča i broja njegovih latica može se utvrditi misaona činjenica da vječnom rađanju odgovara vječno umiranje a međusobno ih povezuje vječna preobrazba.

U našem razmatranju srednjovjekovne simbolike predstavljene u obliku likovnih predožbi na ninskome relikvijaru potrebno je isto tako osvrnuti se i na odgovarajući način valorizirati znakovitost primijenjenih boja, jer one predstavljaju važno uporište simboličke misli. Univerzalnost njezina značenja odnosi se na sve razine bića i spoznaja. Dominantna svijetla boja, koja po svojoj znakovitosti odgovara žutoj, boji sunca – izvoru života, u religijskom shvaćanju ona usmjerava na put uzdizanja do Spasiteljeve svjetlosti, a kao simbol vječnosti uvjetuje i drugi idejni aspekt, tj. aspekt zemlje i načela života. One tamnije nijanse od smeđe do mrke odgovaraju boji zemlje i podzemnoj tami iskona.²² Crvena pak boja na relikvijaru izražava tajnu besmrtnoga života sjedinjenjem ljubavi i milosrđa, srca i duše.²³ Ta boja vatre na čitavom području Dalekoga istoka nazočna je u obredima stvaranja.

Stoga možemo konstatirati da su simbolička svojstva zastupljenih boja funkcionalnog značaja, jer su u vidu duhovne dopune pratile vrhunaravnu misao likovnih motiva tekstila relikvijara u prepoznatljivom tumačenju duhovnosti srednjovjekovne skolastike.

Ta nadnaravna poruka i pouka, neposredno izražena slikom zaodjenutom u simboličko značenje, predstavljale su svrhovitost izričaja Crkve u srednjemu vijeku. Naime, zastupljeni slikani motivi kontekstom jezika znakovlja predočavali su i trenutak i vječnost života uvjetovan neprekinutim gibanjem, preobrazbom i obnovom. Taj transcendentalni način predočavanja života u to doba općenito se izražavao likovno. Slikane predodžbe na ninskome relikvijaru samo su jedan od primjera njegove široke primjene. Taj izričaj duhovnosti trajno je sačuvan i na metalu. To dokazuje likovni sadržaj srebrno pozlaćenoga pojasa nađenog u grobu nekropole sv. Spasa na vrelu rijeke Cetine.²⁴ Likovi heraldički postavljenih zmajeva s dodatnim atributom lozice, kao potrebitim dijelom cjeline simboličkoga značenja, također su jedan od dokaza primjene motiva da bi se postigao određen vjerski odgovor općenito svojstven srednjemu vijeku.²⁵

Takva likovna rješenja orijentalnoga podrijetla bila su općenito prihvaćena u slikarskim koncepcijama europskih srednjovjekovnih civilizacija zaokupljenih temeljnom simboličkom misli očitovanja sukoba snaga u odnosu od isključivosti do regeneracije. To načelo preobrazbe bilo je nazočno na svim razinama postojanja, i to od kozmičkoga do najintimnijega svijeta.

Razmatrajući značenje pojedinih motiva izraženih jezikom simbolike spontano se nameće i likovno rješenje predstave orača predočena u sporednu planu fresko kompozicije u crkvi Gospe Srimske iz 12. stoljeća.²⁶ Na tomu se liku mogu uočiti

dvije osobitosti simboličkoga značenja: jedna se odnosi na vertikalnu podjelu boja njegove tunike a druga na kapu, odnosno njezine biserne vijence.

Dva sučelice postavljena zmaja ili pak vertikalna podjela boja tunike orača pripadaju istom kriteriju simboličke definicije osmišljene duhovnim značenjem sukoba snaga.²⁷ Likovno izražena simbolika vječnoga nesuglasja kojega u krugu neprekidnog gibanja smjenjuje besmrtno slaganje, ritam je od isključivosti do preobrazbe a odgovara konstanti života na svim razinama postojanja. Tako promatrano načelo sukoba suprotnosti podastire odgovarajuću interpretaciju sučeljenih boja tunike orača, koja izražava zapravo simboliku ravnoteže i začetak stvaralačkoga razvoja. Znakovitost okerne i cinoberne boje, te broja dva, sadržana na njegovoj tunici predstavlja dva načela bitka duše i tijela, kao međusobno ovisne supstancije komplementarnog značenja.²⁸ Okerna boja kojom je dijelom obojena njegova tunika odgovara boji zemljine površine u pretkišno vrijeme proljeća, koje najavljuje buđenje života, te vrijeme kasne jeseni kad nestaje njezin zeleni ogrtač a skora jesen najavljuje smrt. Taj odmjereni ritam ponavljanja i obnavljanja prirode i života uopće krug je vječne preobrazbe okrenut vječnosti. Besmrtnost, koju simbolizira cinoberna boja, a kojom je obojena druga polovica tunike orača, samo je potvrda vječitosti preobrazbe, a koju misaono sadržava okerna boja. Kapa istoga orača ukrašena bisernim vijencima znakovito upućuje i njegovim ponavljanjem naglašava moć Sveopćega Duha na beskrajnim putovima života. Sprega likovnoga izričaja i duhovne misli sadržane u toj likovnoj predstavi orača otkrivaju skrivenu misao vječnoga života pod okriljem moći Vječnoga Duha.

Likovnim izrazom predočena i simboličkim tumačenjem uobličena ikonografija kostima orača odražava utjecaj skolastičke misli i na području stare hrvatske države, koja je kao duhovni pokret u službi teologije bila općenito prihvaćena u srednjemu vijeku na području zapadne Europe.

Duhovna tema astralnih motiva sunca i mjeseca predstavljena na tekstilnom dijelu relikvijara nije samo odraz načina duhovnoga razmišljanja u srednjemu vijeku na širem području zapadne Europe kad je i nastao taj relikvijar nego i njezine prilagodbe namjeni.

¹ K. Radulić, Komad istočnjačkog tekstila iz jednog relikvijara u Ninu, *Zbornik radova za povijest umjetnosti*, 14-15, Zagreb 1971-1972, 65-70.

² J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Rječnik simbola*, Zagreb 1983, 406. i dalje, 566. i dalje; A. Badurina, *Leksikon ikonografije, liturgike i simbola zapadnog kršćanstva*, Zagreb 1990, 159-160. i 552; J. Hall, *Rječnik tema i simbola u umjetnosti*, Zagreb 1991, 284, 323. i 384; *Biblijski leksikon*, 7, Zagreb 1988, 195.

³ H. H. Hofstätter, *Kasni srednji vijek, Evropski srednji vijek, II. dio*, Rijeka 1987, 9, 30, 76; M. M. Davy, *Pustinjska mistika, Enciklopedija mistika, I. sv.*, Zagreb 1990, 278; V. Jelisajev, *Nastave i duhovni odgoj, Historija čovječanstva*, Zagreb 1972, 217-222, 352. i dalje.

⁴ J. Chevalier, nav. dj., 667.

⁵ Isti, nav. dj., 657, br. 9.

⁶ Isti, nav. dj., 465.

⁷ Isti, nav. dj., 465.

⁸ Isti, nav. dj., 451.

- ⁹ Isti, nav. dj., 793; E. Lewis, *The Romance of Textiles*, New York, 1953, 49; Bibl. leks., 342; A. Badurina, nav. dj., 592; J. Hall, nav. dj., 369.
- ¹⁰ J. Chevalier, nav. dj., 289, br. 2 i 355; J. Hall, nav. dj., 295.
- ¹¹ J. Chevalier, nav. dj., 349.
- ¹² Isti, nav. dj., 320; E. Lewis, nav. dj., 76.
- ¹³ Isti, nav. dj., 409, br. 3, 5, 8.
- ¹⁴ Isti, nav. dj., 47; M. Brandt, *Izvori zla*, Zagreb 1989, 524; A. Badurina, nav. dj., 159.
- ¹⁵ Isti, nav. dj., 523.
- ¹⁶ Isti, nav. dj., 795, br. 7.
- ¹⁷ Isti, nav. dj., 793; E. Lewis, nav. dj., 49; J. Hall, nav. dj., 369; A. Škopalj, *Vjera starih Hrvata*, Duće 1986, 7-188.
- ¹⁸ J. Chevalier, nav. dj., 796; E. Lewis, nav. dj., 49; J. Hall, nav. dj., 369.
- ¹⁹ J. Chevalier, nav. dj., 798, br. 2.
- ²⁰ M. Brandt, nav. dj., 147, 491. i dalje; J. Chevalier, nav. dj., 667.
- ²¹ G. Braus S. I., *I paramenti sacri loro uso storia e simbolismo*, Torino 1914, 45. i dalje; J. Chevalier, nav. dj., 54. i dalje.
- ²² J. Chevalier, nav. dj., 54, br. 2.
- ²³ Isti, nav. dj., 55.
- ²⁴ S. Gunjača, *Muzej hrvatskih starina od oslobođenja do danas*, *Starohrvatska prosvjeta*, III. s., sv. 2, Zagreb 1952, 227. i dalje; D. Jelovina, *Starohrvatska crkva sv. Spas na vrelu Cetine i groblje oko nje u svjetlu arheoloških istraživanja*, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Split 1990, 44.
- ²⁵ M. Dragičević, *Gotički pojas iz groba nekropole sv. Spas na vrelu Cetine*, *Ethnologica Dalmatica*, 1, Split 1992, 67-76.
- ²⁶ C. Fisković, *Dalmatinske freske*, Zagreb 1965, 28.
- ²⁷ J. Chevalier, nav. dj., 974, br. 2.
- ²⁸ Isti, nav. dj., 54-58. i 137.

Résumé

LA SYMBOLIQUE DES MOTIFS ARTISTIQUES SUR LES RESTES DE TISSU D'UN RELIQUAIRE DE NIN

D'après le point de vue de Ksenija Radulić, les fragments des restes de tissu du reliquaire, conservés à l'église paroissiale de Nin, proviennent d'un atelier européen du XIIIe siècle. Les motifs de conception artistique présentent des caractéristiques orientales quant au style.

Le bien-fondé de l'idée de la composition artistique des motifs astraux du soleil et de la lune interprètent symboliquement la spiritualité de l'expression de la pensée scolastique. La lumière, en tant que puissance divine, et la puissance chtonienne des ténèbres et l'origine, sont les maillons dans la chaîne de l'éternité de la vie, car elles se renouvellent et se répètent constamment par la métamorphose. Le lien mutuel des caractéristiques des participants d'une même scénographie tels que les dragons disposés selon la science de l'héraldique, la fleur de nénuphar à huit pétales, la couronne de perles, l'oeil de Dieu, sont des symboles de la pensée scolastique

fondamentale, et leur corrélation dans l'envergure de l'évolution de la régénération de l'exclusivité qui imite la rotation éternelle du cycle de la vie.

Cette approche philosophique de l'explication du fait de la vie éternelle relève du mouvement scolastique médiéval, qui était au service de la théologie. Les hypothèses spirituelles adoptées étaient appliquées à de nombreux monuments, et sont aujourd'hui encore les témoins de cette conception spirituelle.

La manière de l'expression symbolique se reconnaît également sur la peinture à fresque de l'église »Gospa Srimaska« (Notre-Dame de Srim) du XIIe siècle. Sur le personnage du laboureur, la division verticale des couleurs de sa tunique symbolise la puissance de la pensée spirituelle et correspond à celle des dragons disposés selon l'héraldique, et les couronnes de perles de son bonnet interprètent, au sens figuré, la force de l'Esprit tout puissant.

Traduction: *Françoise Kveder*